

ALȚI ANTICARI ȘI EPIGRAFIȘTI ROMÂNI DIN SECOLUL AL XIX-LEA — DE LA KOGĂLNICEANU LA BĂLCESCU —

DE

ANDREI PIPPIDI

În numărul trecut al revistei¹, am avut prilejul să dau unele deslușiri despre *Qдесское общество истории и древностей* și, în legătură cu intrarea arheologului Mihai Ghica în această societate savantă, să-i reproduc mulțumirile adresate președintelui ei, Dimitri M. Kniajevici, la 12 iulie 1842². Cercetări paralele ale unui distins istoric literar, Paul Cornea, au dovedit recent că Ghica nu a fost singurul membru român al Societății de istorie și anti-chități din Odessa. Contribuția pe care o socot vrednică de a fi împărtășită cititorilor privește textul unui discurs al lui Mihail Kogălniceanu făcând parte dintr-un bogat mănunchi de documente publicate în colecția Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu”³.

Cunoscut încă din 1915, manuscrisul a fost datat 1843 de cercetătorii mai vechi⁴. Paul Cornea restabilește, după o argumentare strînsă, anul 1839 ca singur moment plauzibil pentru redactarea discursului⁵. El se adresează, cum s-a arătat, aceleiași „Société odessienne d'histoire et d'antiquités”, formată la 23 aprilie 1839. Ciudat pare faptul că, la acea dată, Kogălniceanu însuși nu făcea parte din societatea amintită. Într-adevăr, sintem informați despre alegerea lui abia la 2 decembrie 1841, o dată cu poetul basarabean C. Stamati⁶. Primul loc fusese

¹ *Vechi epigrafiști și anticari în țările române*, Studii clasice, XI, 1969, p. 279—296.

² Acesta, ca inspector principal al învățămîntului din Odessa, a vizitat Țara Românească în 1840, împreună cu profesorul Nadejdin „care a făcut o vrednică de băgare de seamă descriere noroadelor slave”. Vezi „Cantorul de avis”, VII (1843), p. 21—22.

³ Paul Cornea și Elena Piru, *Documente și manuscrise literare*, II, 1969, p. 213—224.

⁴ N. Cartoian, *Kogălniceanu și Societatea de arheologie și istorie veche a Nordului*, „Drum drept”, nr. 3, 12 februarie 1915, și Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, București, 1963 (anexa II: *Legăturile lui Mihail Kogălniceanu cu „Societatea de istorie și anti-chități din Odessa” și cu „Societatea regală a specialiștilor în istoria veche a Nordului” din Copenhaga*).

⁵ *Documente și manuscrise literare*, II, p. 225—229. Relevăm încă un argument: în text este menționat „Son Eminence le métropolitain de Moldavie Benjamin” (p. 221), iar Veniamin Costachi și-a dat demisia la 18/29 ianuarie 1842.

⁶ *Ibid.*, p. 228. De altfel, în „Dacia literară” (1840), Kogălniceanu citează *Листки сельского общества в Одессе* și *Альманах Одесский на 1840 год* (*Scripte alese*, I, Buc., 1955, p. 7 și 169): „Luare aminte a rușilor la tot ce se atinge de noi este cunoscută obștește. În *Almanahul Odesei pe anul 1840*, un autor umoristic, cîteodată și prea satiric, și-a imprimat însuși numele de la noi — Radul Curălescu — spre a scrie pre *Tundza* sau *Tunsul* țîlharul muntenesc”. Cu pseudonimul „Radu Curălescu” semna A. F. Veltman (P. Cornea, *Știri noi despre Asachi, Negruzzi, Kogălniceanu, Hasdeu, etc. și relațiile literare româno-ruse în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, „Viața românească”, 12, 1966, p. 98—99).

oferit la 6 mai, prin mijlocirea vicepreședintelui societății, lui Mihail Sturdza, domnul Moldovei, al cărui nume mi s-a mai întâmplat să-l relev printre alți membri de onoare, miniștri și înalți demnitari ruși⁷. „Mon cher cousin” — suna răspunsul la 1 iunie 1839 — „recevez mes remerciements pour les détails que vous avez bien voulu me donner dans votre lettre du 6 mai 1839. Je me borne pour le moment à vous féliciter, en votre qualité de vice-président, pour la société d'histoire et d'antiquités qui s'est formée à Odessa, sous les auspices du gouvernement. Une pareille entreprise ne pourra que contribuer à la propagation des lumières dans la Russie méridionale”. Și Sturdza încheia curtenitor: „Quant au diplôme de membre d'honneur que vous voulez bien m'offrir, c'est un titre trop honorable pour que je ne l'accepte avec grand plaisir, heureux d'être d'une société composée de tant de personnes distinguées”⁸. Buna părere a domnului despre societatea căreia acceptase să i se asocieze se poate recunoaște și într-o notiță apărută oportun în „Albina românească”⁹: „În 23 april s-au făcut la Odesa deschiderea unei societăți de istorie și de anticvități, a căria prezident (sic) este învățatul d. consilierul de stat actual Alecsandru Sturza. Scopul acestei societăți este de a invita cercările istorice și arheologice în provinciile de miază-zi a Rosiei. Cțiva arheologi, precum d. d. Blaremburg și Stempkovski s-au îndelintnicit pînă acuma cu acest obiect¹⁰ încît această societate va da lucrărilor arheologice o nouă direcție și va răvărsa lumină asupra istoriei acestor pămînturi, care de atite veacuri au fost trecătoare popoarelor nomade și cîmpul încruntatelor lupte, căci se poate zice că numai de jumătate veac domnește liniștea și să întemeiază cultura, de cînd țărmlul nordic al Mării Negre au încăput sub binefăcătoarea domnie a Rosiei. Noi vom împurtăși la vreme o relație de aceste interesante lucruri”. Se constată că amîndouă mărturiile culese de Paul Cornea ne atrag atenția asupra lui Alexandru Scarlat Sturdza (1791—1854), diplomat și filozof, a cărui activitate a îndemnat pe unii să vadă într-însul „un fel de Teilhard de Chardin al ortodoxismului”, năzuind spre o restaurare trainică a prestigiului Bisericii, și ale cărui relații surprind prin întinderea lor: de la Karamzin, Pușkin și Gogol la Joseph de Maistre și Gœthe sau Sainte-Beuve¹¹. „Consilierul intim” Alex. Sturdza proteja din 1836 pe tînărul Kogălniceanu căruia îi dedicase acele *Études religieuses, historiques et morales*, de a căror publicare la Iași, întirziată prea tare pentru nerăbdarea autorului lor, se leagă de altfel conflictul care avea să pună capăt, în 1843, raporturilor între Sturdza și Kogălniceanu¹². Deoarece însă acestea mai durau în vara 1839, nu mi se pare îndreptățită sovăiala cercetătorului între cele două alternative — dacă „lui Kogălniceanu i se făgăduise alegerea... În anul 1839 și el începuse să-și prepare discursul de recepție, renunțînd să-l ducă la capăt cînd va fi aflat că primirea sa nu mai e de actualitate”, ori dacă „Mihai Sturdza membru al amintitei societăți încă din luna mai 1839, ceruse aghiotantului său, M. Kogălniceanu, să-i compună cuvîntul pe care va fi avut de gînd să-l rostească personal”. A doua ipoteză, către care înclină Paul Cornea, e cel puțin anevoie de dovedit. Ne întrebăm dacă ar fi fost,

⁷ Vezi articolul din StCl, XI, p. 294—295.

⁸ Biblioteca Academiei, MCCXCV — 36, f. 71—72.

⁹ Nr. 43, 1 iunie 1839, p. 173.

¹⁰ Despre muzeul fondat în 1825 de I. A. Stempkovski și J. Moret de Blaremburg. vezi *Устав Одесского общества истории и древности*, 1839, p. 6—9; *Исторический вестник*, XI, p. 548.

¹¹ Din 1837 era și vicepreședintele „Societății agricole din sudul Rusiei”. Despre el, P. Cornea, *op. cit.*, p. 230—231, citează o bogată bibliografie, la care s-a adăos de curînd V. I. Grecul, *Два неизвестных проекта Молдаво-валашской конституции (1828—1829)*, Известия Академии наук СССР, серия общественных наук, 1964, nr. 8, p. 61—70: proiectele redactate de Al. Sturdza au contribuit la elaborarea Regulamentului Organic. Corespondența lui cu istoricul Charles Eynard Châtelain (1808—1876) se păstrează la Biblioteca Publică și Universitară din Geneva, ms. supl. 1904, f. 203—285: 42 de scrisori!

¹² Bibl. Acad., ms. fr. 81. Vezi corespondența lui Al. Sturdza cu vărul său, M. Sturdza, în 1842—1844, editată de Th. Codrescu, *Uricarul*, X, Iași, 1888, p. 339—358, și D. A. Sturdza, *Documente Hurmuzaki*, supl. I, vol. IV, Buc., 1891, p. 228, 241, 255, 258, 264—265, 268, 275—276 (cu expurgarea pasajelor relative tocmai la acest incident).

posibilă participarea personală a lui M. Sturdza la lucrările societății, știut fiind că orice absență a domnului din Moldova îi punea acestuia numeroase probleme aproape insolubile. Calitatea de membru onorific nu-l obliga nicidecum la comunicări erudite. Kogălniceanu i-a servit, e adevărat, de secretar, cum o vedesc numeroasele ciorne de scrisori domnești scrise de mîna sa, dar, probabil, sub dictarea lui Sturdza. În sfîrșit, din acest text care, judecînd după cuprins, a fost dus pînă la capăt (chiar dacă n-a fost pronunțat efectiv), spicuim încă un indiciu : se arată calitatea lui Al. Hrisoverghi de „aide de camp de Son Altesse notre prince régnant”...

Oricum ar sta în această privință lucrurile, se cuvine să felicităm pe editor pentru interesul cu totul rar al acestor pagini. Autorul lor, la vîrsta de numai 22 de ani, uimește prin maturitatea judecății și bogăția informației, niciodată dezmințite. El avea astfel ocazia să-și îndeplinească proiectul de a expune străinătății dezvoltarea literaturii române, prezent și în prefața la *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, I, Berlin, 1837. Cită vreme însă, acea lucrare nu era cruțată de stingăci inerente începutului — „Nicétas, qui se d'sait apôtre des Daces, établit l'évêché de Milkow en Moldavie” (p. 12) sau credința că în secolul al VII-lea exista un stat moldovean... dovadă moneda descoperită lângă Roman. (în realitate de la Ion Vodă cel Cumplit¹³) — manuscrisul editat de Paul Cornea consacră antichității observații pertinente. De pildă, „les mêmes tumulus, — pour me servir d'une expression de l'illustre vice-président de cette société qui, nous en sommes fiers, a vu le jour dans notre Moldavie — qui couvrent vos plaines aux prestigieux mirages d'une armée de tombeaux, se retrouvent en quantité innombrable à chaque pas dans nos deux provinces. Nos fouilles nous récompensent par la découverte des objets qui ont beaucoup d'analogie avec les découvertes de vos fouilles” (p. 213—214). Asemenea săpături întreprinse în 1837 „paharnicul G. Sculescu, profesor public de istorie și filologie”, grăbindu-se să publice *Descrierea istorico-gheografică a cetății Caput-Bobis (Capul Boului seu Ghertina) a căreia ruine se află în apropierea Galațului*, pe care Kogălniceanu a reținut-o și la care face aluzie în cuvintele următoare : „Rien que dans une petite fouille on a découvert, aux environs de Galatz, une ville romaine entière, des statues, des lampes, des tombeaux sculptés, des inscriptions du plus grand intérêt, et 3700 médailles dans un seul pot. Toutes les nations passées reviennent pour ainsi dire au jour”.

În continuare, Kogălniceanu evocă explorările arheologice în curs în principatul vecin : „En Valachie les découvertes n'ont pas été moins grandes. On a découvert dans un seul endroit des vases, un diadème, des bracelets, tout en or pur, et d'un poids de plus de vingt livres¹⁴. Dans un autre endroit, encore en Valachie, on a découvert des tablettes en airain, donnant droit de naturalisation romaine à plusieurs soldats dont les noms sont cités et qui s'étaient distingués dans les guerres contre les barbares. Ces tablettes sont uniques¹⁵. Mais, je me borne à ces trois exemples, ils suffiront, Messieurs, pour vous convaincre des lumières qu'on pourra obtenir, lorsque des fouilles régulières seront entreprises. Combien de doutes, combien de lacunes seront éclairées dans l'histoire! De retour à Jassy, je ne manquerai pas

¹³ *Art. cit.*, StCl, XI, p. 280, n. 7; *ibid.*, p. 289—290, n. 54 și 61, despre inscripția falsă în cinstea lui „Jupiter Inventor” invocată de Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 8. Cf. I. I. Russu, *Comorile regelui Decabal*” Sargetia, IV, 1966, p. 97—107. Dar la p. 9, Kogălniceanu face loc unei inscripții autentice : CIL III 993.

¹⁴ Descoperirea, în 1837, a tezaurului de la Pietroasa a fost semnalată de „Curierul românesc”, 1838, p. 31, și „Albina românească”, 1838, p. 253, 268.

¹⁵ Despre descoperirea de la Grojdibod, tot din 1837, „Curierul rom.”, 1838, p. 103, și „Albina rom.”, 1838, p. 71. Inscripția (CIL III, p. 876) a fost publicată de J. Arneth, *Zwölf römische Militär-diplome*, Viena, 1843, nr. VII, J. F. Neigebaur, *Dacien aus den Überresten des klassischen Alterthums*, Kronstadt, 1851, p. 117, M. J. Ackner și Fr. Müller, *Die Römischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865, p. 173 și T. Cipariu, în „Arhivul pentru filologie și istorie”, XVII, 10 august, 1868.

de vous envoyer copie, ou description détaillée de ces découvertes, et de celles qui ont lieu chaque jour, persuadé qu'elles sont de la plus grande importance pour votre société" (p. 215).

Din păcate, nu rezultă limpede dacă această intenție a fost vreodată adusă la îndeplinire. Alte pasaje s-ar mai putea cita în aceeași ordine de idei, dar nu voi zăbovi decât asupra celui care semnalează că „une société d'antiquités et d'histoire naturelle est établie à Jassy”, urmat de referirea la vicepreședintele societății, dr. Cihac. Precedată de întemeierea unui muzeu¹⁶ și a unui cerc de lectură în 1830, luase ființă în 1834 „Societas medicinalis et naturae curiosorum Moldaviae”¹⁷. Ea întreținea legături, după cum reiese dintr-o corespondență a „Albinei românești”, la 31 martie 1840, cu renumita „Société royale des antiquaires du Nord”¹⁸. De altfel, aceasta n-a intrizat să primească între membrii săi atât pe protomedicul moldovean cit și pe Kogălniceanu (1843)¹⁹. Iată diploma celui din urmă :

„Le conseil d'administration de la Société Royale des Antiquaires du Nord, sur la proposition du comité pour l'ancienne histoire de Russie, a, dans sa séance de ce jour, nommé associé de la section russe *Monsieur Michel de Kogolniczan, major, à Jassy*, qu'elle estime doué de la volonté et de la faculté de contribuer à atteindre le but que se propose la section, et tous les droits en associé lui sont réservés conformément au règlement de la section. En foi de quoi, le Conseil lui a fait expédier le présent diplôme.

Copenhague, ce 22 sept. 1843

Magnussen vice-président”²⁰

După alegerea lui în aceste societăți savante, Kogălniceanu n-a încetat să desfășoare o vie activitate științifică, pentru care stă mărturie în primul rând *Cuvîntul pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843*²¹. Față de studiul antichității, textul vădește o poziție negativă, deși exagerată pentru nevoile cauzei, căci istoricul merge pînă la a spune fără înconjur că „Suceava și Tirgoviștea sunt pentru mine mai mult decît Sparta și Atena” ! Ceva mai departe însă, Kogălniceanu se vede silit să precizeze : „Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decît a noastră pentru tot străinul ; dintăi, pentru că grecii și romanii sunt popoarele care pînă acum rezumă civilizația și lumea veche ; al doile, pentru că înflurirea lor încă pînă astăzi se păstrează asupra noastră prin pravilele religioase și civile, prin științe, prin arte, prin pămîntul ce l-am moștenit de la dînșii, și, însfîrșit, pentru că toată instrucția clasică a junimei încă astăzi se razimă pe istoria grecilor și romanilor ; și mai ales pentru că faptele acestor popoare s-au scris

¹⁶ O inscripție aflată acolo în 1847 la M. J. Ackner și Fr. Müller, *op. cit.*, p. 179 = CIL III₁ 778.

¹⁷ Jean Livescu, *Rolul societăților științifice din Moldova în dezvoltarea științei din țara noastră*, „Studii și cercetări științifice”, I, 1950, fasc. 1, p. 426—448, reproducînd diploma de membru de onoare dată la 4 februarie 1834 lui „Paulus a Kisseleff, legatus Suae Majestatis Imperatoris totius Russiae generalis, supremus praeses Moldaviae et Valachiae ac plurium ordinum eques”. Cf. Paul Pruteanu, *Jacob Cihac*, 1966, p. 45—98. Anatole de Démidoff, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1854, p. 164 : „cette savante compagnie, prenant en considération le but scientifique de notre expédition, nous fit l'honneur de nous adresser, à mes compagnons et à moi, des diplômes d'associés étrangers”, V. corespondența lui Gh. Asachi cu A. P. Demidov, J. J. Huot, G. Lejean ș.a. la Bibl. Acad., autografe, 28180, 28189, 28191, 28193, 28213.

¹⁸ Nr. 26, p. 101—103. Confuzia cu „Société odessienne d'histoire et d'antiquités”, carei se găsește la N. Carlojan, *art. cit.*, și Dan Simonescu, Introducere la M. Kogălniceanu, *Scrier alese*, I, p. 21, a fost rectificată de Virgil Ionescu, *op. cit.*, p. 376—380.

¹⁹ P. Pruteanu, *op. cit.*, p. 86. Ambil lpsesc din *Antiquarisk Tidsskrift (Bulletin de la Société Royale des Antiquaires du Nord)* 1843, Copenhague, 1845.

²⁰ Bibl. Acad. MCCXCV—46, f. 93.

²¹ Vezi scrisorile lui către Ion Ghica în octombrie 1843, la Bibl. Academiei, coresp. înv. 82314—82316.

de niște bărbați ca Tucidid, ca Tacit, ca Tit-Livie. Subt aceste priviri, eu singur mărturisesc interesul universal a istoriei grece și romane”²². În lumina acestor declarații pare cu atât mai valoroasă inițiativa la a cărei realizare Kogălniceanu chema pe G. Barițiu, trei ani mai târziu. Mai curând pentru interesul neobișnuit al paginii decât pentru a îndrepta cîteva lecțiuni ale primului editor, lăsăm să urmeze scrisoarea întregă²³:

„Paris, 28/16 fevr. 1846

Domnul meu,

Sînt acum două luni de cînd mă aflu în Paris. Într-această scurtă vreme am avut norocire a face cunoștință cu mai mulți învățați însemnați, mădulari a Academiei des inscriptions, care se ocupă cu literatura clasică și arheologia. Pre toți i-am văzut însuflețiți de un mare interes pentru rămășițele romane ce se mai găsesc pe pămîntul vechii Dacii și de care pînă acum n-au nîcl o știință. Mi-au spus că aș face o mare slujbă și țării noastre și lumii învățate dacă le-aș împărtăși ceva sigur despre aceste. Încît se atinge de Valahia și Moldavia, pe lîngă ce știu eu, m-am adresat cătră d. d. Laurian și Seulescu. Pentru Transilvania nu pot, domnule, să mă adresez mai bine decât către dumneta. Știu, domnule, că ești foarte ocupat; însă, domnule, cererea ce îți fac este pentru folosul comun. De aceea cu mare îndrăzneală, dar vei binevoi a-mi ierta în privirea țelului, te rog să mă binevoești a-mi aduna tot ce știi că s-au tipărit sau s-au scris despre monumente, mozaic, monede, ruine vechi în Transilvania. Bunăoară jurnalul nemțesc Transilvania²⁴, un tom despre Dachia de Haine, ecstrasuri din jurnalele patriei, din cele nemțești, din jurnalul dumitale, care are atîte bogății în el²⁵ și în sfîrșit de tot ce știi dumneta singur prin ispită. Inscripțiunile să fie copiate cu sîrguința cea mai mare. Pentru cumpărarea cărților tipărite vei binevoi au a-mi scrie de-a dreptul au mai bine a le cere de la Istrati²⁶, căruia i-am scris în această privire. Te rog, domnule, numai nu te îngreua. Slujba ce-ți cer este de un interes național. Trebuie și noi să dăm ceva Europei civilizate, care ne-au dat atîtea, trebuie ca și literatura noastră, prin lucrările sale, să înceapă a-și face loc lîngă surorile sale. Și aceasta nu se poate face decât prin concursul unor bărbați ca dumneta. Nădăjduiesc că voi primi în curînd un răspuns binevestitor de la dumneta și primește mai înainte expresia recunoștinții mele, cu care am cîntea a fi a dumnitale plecată slugă,

M. Kogălniceanu

Pachetul mi-l poți trimete prin Viena și la Paris”.

²² *Scrieri alese*, II, p. 11—12. Mult mai târziu, după războiul de independență, Kogălniceanu și-a creat o colecție proprie, din care Gr. Tocilescu a editat unele inscripții grecești, fără a distinge întotdeauna între cele din Callatis și cele din Tomis, — de exemplu în „Archäologisch-Epigraphische Mittheilungen”, III, Viena, 1879, *Inscripțen aus Rumänien* (actualele MNA 37, 681 și 682, pe-atunci în „Sammlung des Herrn M. Kogălniceanu”). Cf. Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus dem Dobrudscha und Rumänien*, AEM, VIII, 1884, p. 3 (MNA 373 și MNA 85 = CIL III 7532), 4 (MNA 517 = CIL III 7544), 8 (MNA 605), 13—14 (MNA 1505, 147 și L. 1810). Mai vezi AEM, XI, 1887, p. 40 (MNA 515 = CIL III 7552) și 58 (MNA L. 568).

²³ Bibl. Acad., ms. rom. 1004, f. 108—109 (ed. P. V. Haneș, *M. Kogălniceanu, Scrisori 1834—1849*, Buc., 1913, p. 196—197). Vezi și N. Cartoian, *Kogălniceanu la Paris în 1846*, în *Omagiul lui M. Dragomirescu*, Buc., 1928.

²⁴ „Transilvania, periodische Zeitschrift für Landeskunde”, care apăruse în 1833—1838 la Sibiu.

²⁵ „Gazeta de Transilvania” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură” apăreau din 1838 sub conducerea lui Barițiu.

²⁶ N. Istrati (1818—1862), pentru ale cărui rapoarturi cu Barițiu, vezi P. Cornea și E. Piru, *Documente și manuscrise literare*, I, 1967, p. 57.

Alegerea lui Kogălniceanu nu s-ar fi putut opri asupra unor colaboratori mai indicați. Un jurist ca Damaschin Bojincă, „directorul seminariei mitropoliticești a Moldaviei” și membru în „epitropia învățăturilor publice”, nu avea pregătirea necesară. Manualul său *Anticele romanilor acum înflia oară românește scrisă* (Buda, 1832—1833) nu era decît o traducere²⁷. Fără a lua în discuție competența inimosului Barișiu, care, în situația lui, putea fi la curent cu publicațiile străine, germane mai cu seamă, Seulescu, pe care Kogălniceanu îl aprecia ca „homme orné d'une vaste érudition”, se făcuse cunoscut prin *Hronologia și istoria universală prelucrală pe scurt*, I—II, Iași, 1837, și prin „trois volumes de l'histoire de Valachie jusqu'à Mathieu Bassarab. Tout est dans ce livre. Style, idées, philosophie de l'histoire, science pragmatique. Son histoire est le meilleur ouvrage roumain en prose” (după ce scrisese acest călduros elogiu, Kogălniceanu a adăugat precaut: „entre plusieurs autres ouvrages”)²⁸. În sîrșit, sarcina de a culege inscripțiile din Țara Românească revenea lui August Treboniu Laurian, fără îndoială cel mai bine informat din toți. În *Discursul introductiv la istoria românilor*, învățatul ardelean reproducea, însoțită de traducere și comentariu, o diplomă militară din 129 care, „afară de interesul geografic, mai prezentează și alte interese științifice, ba chiar și juridice”²⁹. Laurian este, de altminteri, — după știrea noastră —, singurul care a răspuns chemării lui Kogălniceanu prin recolta de inscripții de pe malul Dunării, publicate în același an 1846 în paginile „Magazinului istoric pentru Dacia”³⁰. Revista avea un spațiu hărăzit (permanent, în intenția editorilor, vremelnic, în realitate) inscripțiilor „aflate în părțile Daciei, atît vechi latine și grecești cit și nouă, românești, sau într-alte limbi moderne, cu traducerea în românește și cu dezbaterea critico-istorică, monumente de arhitectură, morminte, movile cu interes istoric”. Ideea acestui „Inscriptoriu dacian” apare pentru prima oară la N. Bălcescu, în *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, care, menționînd „inscripțiile și monumentele”, precizează: „Nimeni nu să poate îndoii că acest izvor aduce mult folos istoriei. Inscriptiile romane sînt singurul izvor istoric ce avem pentru petrecerea coloniilor romane în Dacia în veacurile cele dintăi ale strămutării lor. Mai multe colecții se află de asemenea inscripții, între cari cea mai mare este a lui Catancici. Afară de acestea noi mai avem o colecție proprie și ne vom sili să adunăm cîte se vor putea afla, precum și să le talmăcim după legile arheologice”³¹. Cuvintele marelui istoric reprezintă, credem, actul de naștere al epigrafiei latine și grecești în țara noastră.

²⁷ După Rollin. Înaintea lui, Vasile Virnav, foarte activ traducător (Ariadna Camariano, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română*, Buc., 1946, p. 144—145, și *L'oeuvre de Beccaria „Dei delitti e delle pene” et ses traductions en langues grecque et roumaine*, „Revue des études sud-est européennes”, V, 1967, nr. 1—2, p. 199, n. 14), a dat, după *Abrégé des antiquités romaines*, Paris, 1826, *Scurtare vechimilor românești, pentru folosul tinerilor persoane ce se îndeletnicesc la învățătura autorilor latini și a istoriei Romii, noă întipărire cercetată și crescută cu mulți articoli asupra moravurilor și a obiceiurilor lor, facere priimită de veche universitate Parizului, acum înflieș dată talmăcită depe franțuzască pre limba moldoveniască prin banul Vasilie Virnav, și dedicarisilă nașiei moldovenești* — „s-au talmăcit în satul Popeniș de la ținutul Dorohoiului, 1827, septemv. 1” (Bibl. Acad., ms. rom. 1212).

²⁸ *Documente și manuscrise literare*, II, p. 222.

²⁹ CIL, XVI 75 și „Magazin istoric pentru Dacia”, I, Buc., 1845, p. 23—27. Influența lui Laurian se vede apoi la prietenul său, capabil de toate ereziile filologice, care i se pot ierta ca autodidact ce era, Marco Antonio Canini, autorul unor *Studii istorice asupra originii nașionii române*, Buc., 1858. Cf. A. Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*, Buc., 1864, p. 197—202.

³⁰ II, p. 65—128: *Istriana*. Această perieghază, întreprinsă împreună cu D. Bolintineanu, C. Boliac și frații Peretz („Curierul românesc”, XVII, 1845, nr. 85, p. 339—340), a fost intreruptă de sîrșitul violent al colaborării dintre Laurian și Boliac, reflectat de polmica dusă în ziarul „Bukurester Deutsche Zeitung”, 1845, p. 353, 379—380. Cf. Ovidiu Papadima, *Cezar Boliac*, Buc., 1966, p. 137.

³¹ „Magazin istoric pentru Dacia”, I, 1845, p. 13 = *Opere*, ed. G. Zane, I, Buc., 1940, p. 103 și 115. „Catancici” (neidentificat nici în indicele acestei excelente ediții) e Katancsich, autorul cărților *De Istro eiusque accolis commentatio*, Ofen, 1798, și *Istri adcolarum geographia vetus*, Budae, 1827.